

Article Information

Article Type: Research Article

This article was checked by iThenticate.

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17121/ressjournal.3236>

AN ANALYTICAL PERSPECTIVE ON LAMENTATION IN ARABIC POETRY

ARAP ŞİİRİNDE AĞİT KONUSUNA DAİR ANALİTİK BİR BAKIŐ¹

Berikan KELEPÇE²

Abstract

Arabic poetry has a very important place in terms of transferring the ideas, values, cultural lives and perspectives of the society in which it emerged to the next periods. That is why one of the most important and common types of Arabic poetry is the lament. The tradition of lamenting or lamenting in Arab society dates back to ancient times. The helplessness that people experience in the face of death and pain with the changing times and conditions, the sadness one feels when losing a loved one or people form the basis of lamentation. In addition, lament is uttered not only in the face of death, but also in cases such as marriage, the destruction of a settlement or the state. At the same time, the lament showed some changes and differences depending on many factors such as social, political, religious, cultural, which occurred in different periods. The lament has also taken its share from all these experiences. Based on these thoughts, the changes and transformations in the lament in Arabic poetry during the period from the pre-Islamic period to the Andalusian Umayyads are discussed. The lament, which was handled in the time period starting before Islam and ending with the Andalusian Umayyads, constitutes the limits of this study.

Keywords: Arabic poetry, Literature, Society, Death, Lament.

Özet

Arap Şiiri, ortaya çıktığı toplumun fikir yapısını, değerlerini, kültürel yaşamlarını, yaşama bakış açılarını sonraki dönemlere aktarma açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayıdır ki Arap Őiirinin en önemli en yaygın türlerinden birisi de ağittir. Arap toplumunda ağit veya ağit yakma geleneği çok eski bir geçmişe dayanır. Değişen zaman ve şartlarla birlikte insanların ölüm ve acı karşısında yaşadığı çaresizlik, kişinin sevdiği kişi ve kişileri kaybettiğinde hissettiği üzüntüler, ağit yakmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca ağit, sadece ölüm karşısında değil evlenme, bir yerleşim yerinin veya devletin yıkımı gibi durumlarda da yakılmaktadır. Aynı zamanda

¹ Bu çalışma, Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arap Dili ve Belagati Bilim Dalında verilen seminerin gözden geçirilerek deđiştirilmiŐ şeklidir.

² MEB, Öğretmen, Adıyaman Ün. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Arap Dili ve Belagati Bilim Dalında Yüksek Lisans Öğrencisi. Orcid: 0000-0003-4455-1624 e-mail: berikan44@gmail.com

ağıt, farklı dönemlerde meydana gelen sosyal, siyasi, dini, kültürel gibi birçok faktöre bağlı olarak birtakım değişiklik ve farklılık göstermiştir. Ağıt da tüm bu yaşananlardan nasibini almıştır. Bu düşüncelerden yola çıkarak Arap şiirinde İslâmiyet öncesinden Endülüs Emevilerine kadar geçen süre zarfında ağıtta meydana gelen değişim ve dönüşümler ele alınmıştır. İslâmiyet'ten önce başlayıp Endülüs Emevilerine kadar geçen zaman dilimi içinde ele alınan ağıt, bu çalışmanın sınırlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap şiiri, Edebiyat, Toplum, Ölüm, Ağıt.

GİRİŞ

Dil, birey ve toplumların duygu ve düşüncelerin belli bir amaç çerçevesinde dile getiren, onların evrendeki önemini bütün incelikleriyle açığa çıkmasını sağlayan kavramdır. Bir toplumun gelenek ve görenekları, inançları, yaşama bakış açıları, sevinçleri, hüznüleri, kahramanlıkları, acıları gibi duyguları dil aracılığıyla dile getirilir. Ayrıca, dil aracılığıyla toplumların yaşadıkları acı ve sevinçler, nesilden nesile aktarılmıştır. (Yolcu, 2002: 67-96). Toplumların yaşadıkları tüm olay ve olgular, yazar ve araştırmacılar tarafından düz yazı veya manzume şeklinde dil aracılığıyla dile getirilmiştir.

Evren yaratıldığından beri ölüm, bütün canlıların yaşadığı veya yaşayacağı bir gerçektir. Bu gerçeklik durumu göz önüne alındığında, sosyal bir varlık olan insanoğlunun yakın çevresinde veya yaşadığı toplumda gerçekleşen ölüm olayından etkilenmesi doğaldır. Birey veya toplumların acı ve hüznülerini dile getirme aracı olarak gördükleri ağıt ise insanoğlunun neredeyse ortaya çıkışı kadar eski olan toplumsal bir olaydır. Ağıt, Hz. Âdem'den itibaren insanoğluna eşlik etmiş ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Hemen hemen tüm toplumlarda görülen yas tutma ve ağıt, diğer toplumlarda olduğu gibi Arap toplumlarında da çok eski geçmişe sahiptir. Ayrıca ağıt, Arap tarihi ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle Abbasî ve Emevîler döneminde çekilen acıların derin olmasından dolayı ağıtın bu toplumlarda önemi daha da artmıştır. Bu toplumların çektiği acıları ve hüznüleri edebiyatın hemen hemen her dalında görmekle birlikte özellikle şiirde bunun yansımalarını daha çok görmek mümkün olmaktadır.

Dil ve Şiir

Birey ve toplumlar arasında anlaşmayı sağlayan dil, temel ve vazgeçilmez bir ögedir. Tarih boyunca birçok dilbilimci ve araştırmacı tarafından ele alınmış ve dil kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. “Dil, bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır.” (Aksan, 2015: 119). “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir.” (Ergin, 2007: 3) şeklinde ifade ederlerken, Vardar (2007: 71), “Belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi.” biçiminde dili tanımlamıştır. Türkçe Sözlükte ise bu, “İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan.” (2005: 526) biçiminde ifade edilmiştir.

En eski edebi türlerinden biri olan şiir ise “Zengin sembollerle, ritimli sözlerle, seslerin uyumlu kullanımıyla ortaya çıkan edebi anlatım biçimi manzume, nazım; bir şairin bir dönemin bu sanatı kullandığı özel biçim.” (Türkçe Sözlük, 2005: 1867) şeklinde ifade edilmiştir. Arapça bir kelime olan şiir; bilmek, algılamak, hissetmek gibi birçok anlamda kullanılmıştır. Ancak daha çok bilmek ve bilgi anlamlarında kullanılan şiir, edebiyatın önemli bir kolunu oluşturmuş, sade ve kolay olmanın aksine son derece karmaşık olan bir kavramdır. Buna rağmen hemen hemen tüm toplumlarda varlığını sürdürmüş ve o toplumlarda bir geleneği oluşturmuş bir sanat dalıdır. Araplar, oluşan bu gelenek içinde şiiri şu sözcüklerle tasvir etmişlerdir: O, en güzel ve en değerli ipekli kumaşlardan yapılmış rengârenk işlemeli bir elbisedir (Yalar, 2002: 104). Ayrıca Arapçanın hem köklü bir geçmişe sahip olması hem de çok büyük bir coğrafyada geniş kesimlerce konuşulan bir dil olması Arap edebiyatı ve coğrafyasında şiirin gelişmesini sağlamıştır.

Arap Şiirinde Ağıt/Mersiye

Arap şiirinde özel bir yeri olan ağıt; ölüm, hastalık, felaket olay ve olguların insan üzerinde bıraktığı tesirin dile getirilmesidir. İbn Fâris, ağıtı “Ölen kimsenin iyiliklerini anıp sesli bir şekilde ağlamak, onun hakkında şiirsel formatta ağıtlar yakmak” şeklinde ifade etmiştir (1991: II/488).

Arap edebiyatının en önemli nazım türlerinden biri olan ağıt, diğer toplumlarda olduğu gibi Arap kültüründe de önemli bir yere sahip nazım şeklidir. Ağıtlar, içinde övgü dolu sözlerin yer aldığı ve ölen insanın yaşarken yaptığı iyiliklerin, elde ettiği başarıların anlatıldığı nazım şeklidir. Burada anlatılan olaylar, sade bir dille aktarıldığı gibi sanatlı bir dille de ifade edilmiştir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Arap toplum ve edebiyatında da bir nazım türü olmasının yanı sıra o dönemde yaşayan insanların ölüme bakış açılarını da yansıtmaktadır. Yazılı kaynaklara göre oluşturulan ilk şiir türü ağıttır ve bunun ilk örneği de Hâbil’in Kâbil tarafından öldürülmesinden sonra Hz. Âdem tarafından söylenmiştir. Arap edebiyatında da ağıtın tarihi Cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde cenaze töreni yapılırken insanlar cenazenin ardından yalınayak yürür, kadınlar saçlarını keser ve başlarından kül savurmuşlardır. Böylece o dönemde yaşayan insanlar acı ve hüznelerini bu şekilde dile getirmişlerdir (Hassanein, 2021: 6-8). Bu konuda Muallakât şairleri en başat kaynaklardır (Çiçek, 2013: 145-176).

Ağıt ve ağıt yakma geleneği evren üzerinde tarihsel zaman sürecinde her bölge ve coğrafyada farklılık gösterdiği gibi her bölge ve coğrafyada görülmeyebilir. Ağıtın yakılması için ölen bir kişinin yaşadığı çevrede sevilen veya tanınan biri olması gerekmektedir. Ayrıca karasevdaya düşüp ölen, savaşta kahramanlık gösterip ölen insanların arkasından da ağıtlar yakılmaktadır. Bundan dolayı her toplum ve coğrafyada her ağıtın bir hüznü, bir hikâyesi vardır. Ağıtlarda ölen bir kişinin övgülü yanlarına değinildiği gibi farklı yönleri de dile getirilebilir. Bütün bunların yanı sıra ağıtların yakıldığı toplumun dini ve sosyo-kültürel özellikleri de ağıtlarda yer alır (Özbolet ve Kartopu, 2012: 1961). Örneğin; Beşinci Raşit halife diye kabul edilen Ömer b. Abdülaziz için ağıtlar yakılmıştır. Onun için ağıt yakan kimse, şöyle demiştir:

فالشَّمْسُ طَالَعَةٌ لَيْسَتْ بِكَاسِفَةٍ   تَبْكِي عَلَيْكَ نَجُومُ اللَّيْلِ وَالْقَمَرَا

“Güneş tutulmuş, parlamamaktadır. Ay ve yıldızlar, senin için ağlamaktadır.” (İbnu'l Hanbelî, 1987: 58). Ayrıca, Arap edebiyatında ağıt, üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar; ölen bir kişinin ölümünün ardından duyulan acı ve üzüntü gibi duyguların ifade edildiği ağlama bölümü (nedb. nevh), kişinin övgülerin ve erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü ve ölenin yakınlarına sabırlar dilendiği sabır bölümüdür (Çiçek, 2020: 2690). Ağlama bölümünde, insanoğlunun karşısında ölüm gibi bir gerçeklik dururken fani olan dünyaya kendilerini kaptırmamaları gerektiği ifade edilmiştir. (Hassanein, 2021: 9). Nedb (ağlama) şiirlerinin en güzel örneklerini Hansa'nın kitabında görmek mümkündür:

يا عين جُودي بالدموع العُزَار
وَ أُبْكِي عَلَى أَرْوَاعِ خَامِي الذَّمَار

Ey gözlerim! Gözyaşlarını sel gibi akıt!

En iyi hami için ağla dur! (Hansa, 2004: 60)

Övgü bölümünde şair, ölenin yüceliğini cömertliğini, yaptığı iyilikleri övgü dolu sözlerle aktarır. Burada ifade edilen özellikler aynı zamanda geride kalanlar için teselli niteliği taşımaktaydı. Ayrıca bu tür şiirler, genellikle dönemin halifelerine, kahramanlık gösteren komutanlara ve dönemin âlimleri için yapılmaktaydı (Hassanein, 2021: 10). Örneğin;

والله أَكْرَمَنَا بِهِ وَ هَدَىٰ بِهِ
أَنْصَارُهُ فِي كُلِّ سَاعَةٍ مَشْهَدٌ

Allah onu bize ikram etti ve onunla dostlarını doğru yola götürdü, her zaman (Çiftçi, 2004: 93).

Aza (sabır) bölümünde ise şair, hayatın geçiciliği ile ölümün gerçek olma durumuna karşı insanoğlunu düşünmeye sevk etmektedir. Ayrıca aza kavramı lügatte *sabır* anlamındadır. (Hassanein, 2021: 12). Örneğin;

صَفِيَّةُ قُومِي وَلَا تَعْجِزِي
وَبِغْيِ النَّسَاءِ عَلَى حَمْرَةَ
وَلَا تَسْأَلِي أَنْ تُطِيلِي الْبُكَاءَ
عَلَى أَسَدِ اللَّهِ فِي الْهَرَّةِ
فَقَدْ كَانَ عِزًّا لِأَيْتَامِنَا
وَلَيْثَ الْمَلَّاحِمِ فِي الْبِرَّةِ
يُرِيدُ بِذَلِكَ رِضًا أَحْمَدَ
وَرُضْوَانَ ذِي الْعَرْشِ وَالْعِزَّةِ

“Safiyye! Kalk, acizlik gösterme

Ağlat kadınları Hamza'nın üstüne

Usanma ağlamayı uzatmaktan

Birliğin içindeki aslanın üstüne

Yetimlerimiz için bir desteki o

Savaşın aslanıydı cenk giysileri içinde

Ahmed'in rızasını isterdi,

Arş ve izzetin sahibi Allah'ın rızasını güderdi.” (Yanık, 2018: 2455).

Eski Uygarlıklarda Ağıt

Asya'nın güneybatısı ile Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alan coğrafi bölgeye Arap yarımadası denilmektedir. Bu yarımadanın büyük bir bölümü çölden oluşmaktadır. Ancak bulunduğu yer itibariyle dünyanın en önemli noktalarından biridir. Bölgenin önemini arttıran diğer faktör ise İslâm dininin ortaya çıktığı yer olmasıdır. Bu yarımadanın batısında Kızıldeniz, güneydoğusunda Umman Denizi, doğusunda ise Basra Körfezi yer almaktadır (wikipedi, 2018: Erişim Tarihi: 22.05.2022).

Bu bölgede dinsel, yaşamsal, ekonomik gibi birçok özellik bakımından birbirine benzeyen birbirinden farklı topluluklar yaşamaktaydı. Bu topluluklara Sami halkları denilmektedir. Samî ise Aramî, İbranî, Arap, Asur gibi halkları ile onların soyundan gelen insanları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Acı ve üzüntü yaşanan hadiselerden dolayı ortaya çıktığı için ağıtın en eski topluluklarda görülmesi doğaldır. Tarihin en eski topluluklarından olan Sümerleri ele aldığımızda onların kendi devlet ve ilahları için ağıtlar söyledikleri bilinmektedir. Özellikle Niffir, Sümer ve Ur gibi kentlerin harap olmalarından sonra üzüntülerini şiir gibi bir edebi türle ifade ettikleri bilinmektedir (Mawaldı, 2020: 24-25).

Sümerlerin Ur kenti ve tapınaklarının yakıp yıkılmasını şiirinde işleyen Eş- Şevvaf, bunu şu şekilde dile getirmiştir:

أَيَّتْهَا الْمَدِينَةُ , كَانَ لَكَ اسْمٌ , وَلَكِنَّهُ تَهْدَمُ مَعَ خَرَابِكَ
أَيَّتْهَا الْمَدِينَةُ كَانَتْ جُدْرَانُكَ قَائِمَةً
لَكَتْكَ أُبْدَتْ مَعَ بِلَادِكَ
يَا مَدِينَتِي مِثْلَ نَعْجَةِ أَمِينَةٍ
تَمْ تَمْرِبُكَ مَعَ حُمْلَانِكَ

Ey kent, bir adın vardı, lakin adın seninle birlikte harap oldu.

Ey kent! Duvarların dimdik ayaktaydı

Lakin sen ülkenle beraber yıkılıp gittin.

Ey kentim! Güvendeki bir koyun gibi

Yavrularıyla birlikte paramparça edildin (Eş- Şevvaf, 1997: 393).

Cahiliye Döneminde Ağıt

Bu dönemde yaşayan şairler, yaşam varsa ölüm de olacaktır, düşüncesi üzerinde aynı görüşü benimsemişlerdir. Yaşamda meydana gelen acı ve kederle dolu olayların oluşması bu devirde yaşayan şairlerin, bunu ağıt şeklinde aktarmalarını sağlamıştır. Bu dönemin ağıt türünün en güzel örneklerini veren şairlerinden biri Evs b. Hacer'dir (Mawaldı, 2020: 30-31). Ayrıca, Düreyd b. Simme, Ebû Duâd el-İyâdî, Antere, Cessâs b. Murra ve el-Muhelhil b. Rebia gibi şairler de dönemin önemli şairlerindendirler. Öyle ki bu dönemde şiirin o kadar büyük bir etkisi vardı ki, büyük bir şaire sahip olan bir kabile diğer bir kabileye karşı bu özelliğinden dolayı üstünlük kazanmaktaydı. Çünkü Cahiliye döneminde şiir, aynı zamanda rakibi olmayan bir güç anlamına gelmekteydi (Hassanein, 2021: 15).

Bu dönemle ilgili Afani, Şevki Dayf'in şu bilgilere yer verdiğini aktarmaktadır: "İnsanlık tarihinde şiirin büyük bir etkisi bulunmaktadır. Hiç kimse onunla ortaya koyulan sihirli nağmeleri ve etkileyici ahengi inkâr edemez. İlim bizlere güçlü ve yararlı pek çok şey sağlamıştır. Bunun yanında şiir ise bizlere büyük bir şeref hediye etmiştir. Çünkü şiir ruhlarımızdaki kapalı pencereleri açarak önümüzde akıp giden hayata ve onun etrafında yayılan ışığa bizleri ulaştırmaktadır. O gözlerimizin önüne varlıktaki sakinleştirici güzelliği en güzel ve parlak bir şekilde sunar. Bu güzellik dünya hayatının süsleri ve imtihan unsurlarıdır." (Afanı, 2020: 70).

Şair Muhelhil b. Ebî Rebî, Besus savaşında öldürülen kardeşi Kuleyb için yazdığı mersiyesinde bunu şu şekilde ifade etmiştir:

أَجْنَبِي يَا كَلْبِي خَلَاكَ دَمٌ   ضَنْبِيَاثُ النَّفُوسِ لَهَا مَزَارُ
أَجْنَبِي يَا كَلْبِي خَلَاكَ دَمٌ   لَقَدْ فُجِعْتُ بِفَارِسِهَا نَزْرُ
سَقَاكَ الْعَيْثُ إِنَّكَ كُنْتَ غَيْثًا   وَيُسْرًا حِينَ يُلْتَمَسُ الْيَسَارُ
أَبْتُ عَيْنَايَ بَعْدَكَ أَنْ تَكْفَا   كَأَنَّ غَضَا الْقَتَادِ لَهَا شَفَارُ

Duy beni ey kusursuz Küleyb! Ölür gururlu insan, gururunu kaybedince

Duy beni ey kusursuz Küleyb! Öksüz kaldı Nizar, süvarisini kaybedince

Korusun seni yağmur, ey iyiliğin yağmuru! İyilik sana eşlik etsin, iyiliğin kaynağıydın

Gözlerim senden sonra ağlamayı bırakmayı reddetti. Dikenli gada ağacı gözlerime sanki kirpik oldu (Muhelhil b. Ebî Rebî, 1993: 32).

İslâmî Dönemde Ağıt

İslâmî dönem, Cahiliye döneminin devamı olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu dönemin şairleri Cahiliye döneminden kalma kişilerdi. Ancak bunlar artık İslâmiyet'i kabul etmiş şairlerdi. Bu da edebiyat alanında birçok şeyin değişmesine yol açmış ve şiirin içeriğinin değişmesinde rol oynamıştır. Özellikle Kur'an ve hadislerin etkisiyle şiirlerde ele alınana konular değişmeye başlamıştır (Hassanein, 2021: 16). Bunun etkisiyle edebiyat alanına yeni yeni kavramlar eklenmiş, Cahiliye döneminin inanç ve düşünceleri eleştirilmiştir. Çünkü bu döneme göre yaşam yok olmaya doğru giden kısacık bir yolculuktur, Ahiret ise ebedi ve kalıcı bir yaşamın merkezidir (Mawaldı, 2020: 24-25). Bu durum, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur:

اعْلَمُوا أَنَّهَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ آجَبٍ الْكَفَّارُ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرِيهِ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُونُ حُطَامًا وَفِي الْأَخْزَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ

“İyi bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, bir süs ve gösterişten, aranızda bir öğünmeden, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki, onun bitirdiği ekinler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kuruyuverir de sen onu sapsarı kesilmiş görürsün. Ardından da çerçöp hâline gelirler. Ahirette kâfirlere şiddetli bir azap, müminlere ise Allah’tan bir bağışlama ve rıza vardır. Evet, dünya hayatı, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir.”³

Bu dönemde birçok olay ve kişi için ağıtlar yakılmıştır. Ancak en önemli ağıtlar, Hz. Muhammed (s.a.v)’in vefatı hakkında yazılmış olanlardır. Bunun örneklerini Hassân b. Sâbit, eserinde şu şekilde dile getirmiştir:

يُكُونُ مَنْ تَبِكِي السَّمَاوَاتِ يَوْمَهُ وَمَنْ قَدْ بَكَتُهُ الْأَرْضُ فَالِنَّاسِ أَكْمَدُ
وَهَلْ عَدَلْتُ يَوْمًا رَزِيَّةً هَالِكًا رَزِيَّةً يَوْمَ مَاتَ فِيهِ مُحَمَّدُ
تَقَطَّعَ فِيهِ مَنْزِلُ الْوَحْيِ عَنْهُمْ وَ قَدْ كَانَ ذَا نُورٍ يُغَوِّرُ وَ يُنْجِدُ

O gün gözyaşı döktükçe gökyüzü de ağlıyordu, toprak da onun için ağlıyordu, insanlar hüznün içindeydi.

Herhangi biri öldüğü zaman, çekilen sıkıntılarla, Hz. Peygamber’in öldüğü günde çekilen sıkıntılar birbirine denk midir?

O gün hayatta kalanlar, vahyin kaynağını yitiriyorlar ve Hz. Peygamber, yükseklerle çıkıp ve oradan inen bir nura sahipti (Hassân b. Sâbit, 1994: 62).

Emevîler Döneminde Ağıt

İslâm tarihinin önemli bir dönemini kapsayan Emevîler döneminde (661-750) dönemin toplumlarını ve coğrafyasını etkileyen önemli olaylar meydana gelmiştir. Emevîlerin yaklaşık olarak 90 yıllık dönemlerinde birtakım olumsuzlukların yaşanmasının yanında İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesine katkı sağlayan birçok çalışma da yapılmıştır (Kara, 2018: 177). Özellikle dönemin halifelerin katkılarıyla din, tarih, edebiyat gibi dallarda birçok gelişmenin temelleri atılmıştır. Ancak Emevîlerin kendilerini diğer halklardan üstün görme politikaları nedeniyle yapılan bu önemli çalışmaların aksamına neden olmuştur. Ne var ki yaşanan birtakım olumsuzluklar bazen iyi şeylerin oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Özellikle de edebiyat alanını olumlu yönde etkilemiş ve mizahın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Hassanein, 2021: 20).

Ayrıca Emevîler döneminde yaşanan birçok olumlu-olumsuz gelişme, beraberinde yeni gelişmelerin oluşmasını sağlamıştır. Özellikle şiir gibi bir sanat dalının bu dönemde en parlak döneminin yaşamasını sağlamıştır. Fahr, medih, hiciv, gazel gibi şiir dalları daha önceki dönemlere göre gelişme göstermiştir. Ağıt ise o dönemde yaşayan birçok siyasi grubun katkılarıyla çeşitlenerek ilerleme sağlamıştır. Taziye ve kutlamaları aynı anda anlatan yeni ağıt biçimlerinin de ortaya çıktığı görülmüştür (Mawaldı, 2020: 45-48).

Bu dönemde; Ebu’l-‘Abbâs el-A’mâ el-Mekkî, Mâlik b. er-Rib, Cerîr, Abdullah b. Hemmâm, Ubeydullah b. Kaş er-Ruqayyât, İmam el-Evzâ’î gibi şairler tarafından ağıtla ilgili birçok şiir kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Ebu’l-‘Abbâs el-A’mâ el-Mekkî, Emevî halifelerin kaybindan duyduğu acıyı şu dizelerle ortaya koymaktadır:

لَيْتَ شِعْرِي أَفَاحَ رَائِحَةَ الْمُسْكِ وَمَا إِنَّ أَحَالَ بِالْخَيْفِ أَنْسِي
حِينَ غَابَتْ بَنُو أُمَيَّةَ عَنْهُ وَالْبَهَائِلُ مِنْ بَنِي عَبْدِ شَمْسٍ
حُطْبَاءَ عَلَى الْمَنَابِرِ فُرْسَانًا عَلَيْهَا وَقَالَ غَيْرَ خُرْسٍ

³ Hadid, 57/20.

Şiirimden misk kokusu yayıldığını bilseydim keşke, el-Hayyif'te bir insanın yaşamadığını düşünmüyorum

Devleti yönetenler Beni Ümeyye'den ve Beni Abdüşems'ten gittikten sonra

Minberlerdeki hatipler ve atlara binenler ve doğruyu söylemekten korkmayanlar (Dayf, 2007: 41).

Abbassiler Döneminde Ağıt

Abbâsiler, Hz. Muhammed'in amcası olan Abbas'ın soyunu devam ettiren kişiler tarafından kurulan devletin adıdır. Emevilerden devlet yönetimini alarak devam ettiren Müslüman Arap hanedanıdır. Ayrıca, İslâm tarihinde önemli bir yer tutan hanedanlıktır. Bu dönemde askeri, bilimsel, siyasi, idari, toplumsal gibi alanlarda birçok yenilik yapılmıştır (Sabah, 2021: Erişim Tarihi: 23.05.2022). Şiir alanında ise diğer dönemlere göre önemli bir canlılık ve ilerleme kaydedilmiştir. Bu gelişmeler üzerinde toplumun her katmanında görülen ilerlemeler, yöneticilerin şiiri sevmeleri ve bunları yazanlara karşı saygı duymaları etkili olmuştur. Bu dönemde Arap kültüründe görülen gelişmeler, kültürler arası etkileşimler, ortamın fikir ve ifade özgürlüğüne açık olması da edebiyatın ve onun türlerinin gelişmesini sağlamıştır (Mawaldı, 2020: 52).

Abbâsiler döneminde bu gelişmelerin dışında filoloji, sözlük, biyografi gibi farklı alanlarda birçok çalışma yapılmış, Kur'an ve hadisleri anlayabilmek için dil çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra nesir ve şiir alanlarında yeni üsluplar belirleyen şairlerin yetiştiği görülmektedir (Hassanein, 2021: 23). Bu gelişmelerin dışında ağıt alanında da özgün örnekler verilmiş, özellikle burada işlenen konular çeşitlendirilerek ele alınmıştır. Bunlar arasında arkadaş, dost, akraba, yıkılmış şehirler, halifeler, devrin ileri gelen âlimleri, vezirler, komutanlar ağıtlarda işlenen başlıca konular olmuştur. Evcil hayvanlar ve kaybedilen bahçeler için de ağıtların söylendiği gözlemlenmektedir (Mawaldı, 2020: 52). Ayrıca bu dönemin şairleri, kumru gibi güzel öten kuşların, kedi, köpek gibi evcilleştirilen hayvanların ardından da ağıtlar yaktıkları ve kendileri için önem arz eden kalem, kitap, bıçak, ok gibi eşyalar için de birçok ağıt kaleme almışlardır (Göçemen, 2020: 282).

Di'bil b. 'Ali, Selm el-Hasir, es-Seyyid el-Himyeri, Buhturî, Ebu Temmâm, İbnu'r-Rûmî ve İbnu'l-Mu'tez gibi şairler Abbasi döneminde yaşamış önemli ağıtşairlerdendir (Hassanein, 2021: 31). Şair İbnu'r-Rûmî Basra halkının yıllarca gördüğü zulüm ve çektiği acıları, kasidesinde şu dizelerle ifade etmiştir:

دَادَ عَن مُقَلَّتِي لَدَيْدِ الْمَنَامِ   شَغَلَهَا عَنَّهُ بِالذُّمُوعِ السَّجَامِ
أَيُّ نَوْمٍ مِّنْ بَعْدِ مَا حَلَّ بِالْبَصْرَةِ   مَن تَلَكُمُ الْهَنَاتِ الْعِطَامِ
أَيُّ نَوْمٍ مِّنْ بَعْدِ مَا انْتَهَكَ الرَّئِيحُ   جِهَاراً مَّخَارِمَ الْإِسْلَامِ

"Pınar gibi gözyaşı dökmekle meşgul olması, tatlı uykuyu gözlerimden uzaklaştırdı.

Basra'nın başına gelen o büyük felaketlerden sonra ne uykusu!"

Zenciler İslâm'ın hürmetini alenen çiğnedikten sonra ne uykusu!" (Göçemen, 2020: 292).

Endülüsler Döneminde Ağıt

Emevî devleti, yıkıldıktan sonra Şam'dan kaçan Emevî sülalesinden olan Abdurrahman'ın 756 yılında bugünkü İspanya toprakları üzerinde kurduğu devlettir (Hürriyet, 2020: Erişim Tarihi: 24.05.2022). İspanya'nın güneyinde yer alan Endülüs, bir bölgenin adıdır. Bu bölge tarih boyunca Fenikeliler, Romalılar, Vandallar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin buralara bıraktıkları izler, Endülüs bölgesinde geniş bir kültür ve medeniyetin de kök salmasını sağlamıştır. Ayrıca, Endülüs'ün fethiyle birlikte buraya gelen Arap göçünün de etkisiyle buralarda Arapçanın diğer dillere göre daha çok konuşulmasını sağlamıştır. Emevîlerin bu bölgelerde halka şiiri, sanatı sevdirmesi neticesinde, nesir ve şiirin gelişmesinin önü açılmıştır. Buralarda yaşayan

emirler ve halifelerin de şiire ilgi duymaları ve şairleri himaye etmeleri şiirin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bütün bu olumlu gelişmelerin sonucunda da Endülüs'te vâsıf, gazel ve ağıt türünde önemli eserler görülmeye başlanmıştır (Hassanein, 2021: 90-92).

Endülüs döneminde yazılan ağıtlar incelendiğinde bunların daha çok halife, hükümdar, devrin ileri gelenleri ve komutanların ölümleri ile ilgili olarak oluşturuldukları görülmektedir (Mawaldı, 2020: 60). Kader ve zaman, hayat ve ölüm, ağlama, sabır, övgü, taziye ve kutlama, hiciv gibi konular ele alınırken; şehirler (Timurtaş, 2015: 217-229), çocuklar, kadınlar, ilim adamları, hükümdar ve yöneticiler de ağıtlara konu olan kişilerdir (Toprak, 1990: 29-100). Bu dönemde yaşamış ve iki oğlunu kaybetmiş olan İbn Abd Rabbih, acılarını şu şekilde ifade etmiştir:

بليث عظامك و الأسي يتجدد و الصبر ينقذ و البكا لا ينقذ
يا غائباً لا يرتجى لإياه و لفقائه - دون القيامة - موعداً

Kemiklerin çürüdü ve hüznü durmadan yenileniyor. Sabır bitiyor ama ağlayışlar bitmiyor.

Ey bizden uzaklaşp giden, senin dönüşünden umudumu kestim ve Kıyamet günü haricinde seninle görüşmemiz mümkün olmayacaktır (İbn Abd Rabbih, 1979: 57).

SONUÇ

Ağıtlar, insanoğlunun yaradılışından beri var olan ve genellikle ölüm, ayrılık, hüznü, toplumsal olaylar üzerine söylenmiş edebi bir türdür. Kişi ve halkların çektiği acıları, yıkılan devletlerden duyulan ıstırapları ağıtlarda görmek mümkündür. Kadın ve çocukların, eş dost ve akrabaların, dönemin âlimlerinin, halife ve komutanların ölümlerinden duyulan acıları ve övgüleri ağıtların dizelerinde somutlaştığı görülebilmektedir.

Geçmişten günümüze kadar birçok yazar, araştırmacı ve şair tarafından sayısız yazı ve edebi tür kaleme alınmıştır. Bunların içinde önemli bir yere sahip olan türlerden biri de ağıttır. Çünkü toplum ve insan varsa acı, keder ve ölüm de olmuştur. Acı ve kederler de ağıtın oluşumunu sağlamıştır. Bundan dolayı ağıt, hemen hemen her toplumda farklı şekil ve yapıda görülebilen bu tür olma özelliğine sahip olmuştur.

Yüzyıllardan beri var olan hemen hemen her toplumda görülebilen ağıtlar, Arap toplumunda da eski zamanlardan beri görülen bir tür olmuştur. Geçen zaman ve gelişen toplumla birlikte ağıtların da bu gelişmelerden etkilendiği görülmektedir. Cahiliye döneminde ağıtlarda görülen konular, İslâm dönemi ile birlikte farklılık göstermiş, Abbasi ve Emevîler döneminde ise yazılan ağıtlara yaşanan büyük savaşlar ve yıkılan kentlerden dolayı ağıtlara üzüntü ve acıların daha çok yansıdığı görülmektedir. Endülüs zamanında ise bunlara ek olarak birbirine karışan kültürlerden etkilenip oluşturulan ağıtlara rastlanmaktadır.

Çalışmamız, ağıtların sadece acı, ayrılık, ölüm gibi temaları söylemekten ibaret olmadığını, bilakis dönem ve sonrasını harekete geçiren, onları bilgilendiren, değişim ve dönüşümleri etkileyen acıları somut hale getirmede de önemli bir role sahip olduğunu da kanıtlamaktadır. Aynı zamanda ağıtlar, hem acı ve ölümlerden dolayı çekilen üzüntülerin taşıyıcısı olmuş hem de bir toplumda belli bir zamanda var olan kültürün tüm unsurlarını gelecek kuşaklara taşıyan en önemli edebi tür olma özelliğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

Alfani, B. (2020). *İslâm öncesi şiirlerle mukayeseli Kur'an-I Kerim'in Arap şiirine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.

Çiçek, H. (2013). Umar Ferrûh ile Şewqî Dayf'ın cahiliye şiirine dair görüşleri. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 2, 145-176.

- Çiçek, H. (2020). Şark-İslâm medeniyetinde vasiyet, taziye ve mersiye/ağıt kültürü. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(59), 2689-2695.
- Çiftçi, F. (2004). Hassân B. Sabit'in Hz. Peygamber için söylediği mersiyeler, *KSÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 2004.
- Dayf Şevki er-Risâ. (2007). *Silsiletu Funûni'l-Edebi'l-'Arabi*.
- Ergin, M. (2007). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Göçemen, Y. (2020). Câhiliyeden Endülüs'ün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 1, s. 277-320.
- Hansa, Ümmü Amr Tûmâdır bint Amr b. el-Hâris b. eş-Şerî. (2004). *Divanu'l-Hansâ*, Şerh: Hamdu Tammas, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.
- Hasân b. S. (1994). *Dîvân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Hassanein, M. (2021). *Abbasi ve Endülüs şehir mersiyeleri karşılaştırmaları*. Yüksek Lisan Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hürriyet. (2020). *Endülüs edvleti tarihi- Endülüs devleti kuruluşu, kurucusu, hükümdarları, sınırları ve yıkılışı hakkında özet bilgi*. <https://www.hurriyet.com.tr>.
- İbn 'Abdi Rabbih. (1979). *Dîvân*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut.
- İbnu'l-Hanbelî, A. (1987). *Sehmü'l-Elhâz fi Vehmi'l-Elfâz*. Beyrut: Alemu'l-Kutub.
- Kara, A. (2018). Emeviler dönemi bilim, kültür ve sanat hayatı. *Turkish Academic Research Review* Cilt: 3 Sayı: 4, s. 177-180. 2018.
- Mawaldı, Z. (2020). *Endülüs döneminde şehirler hakkında yazılan mersiyeler*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muhelhil b. R.(1993). *Dîvân*, şerh ve tkd: Talal Harb, ed-Dâru'l-Alemiyeye, Beyrut.
- Özbolat, A. ve Kartopu, S. (2012) *İsyân ile teslimiyet arasında: ağıtlarda kader inancı*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, p. 1959-1972.
- Sabah. (2021). *Abbasiler dönemi kısaca özeti, tarihi, kuruluşu ve yıkılışı- Abbasiler döneminde yaşanan gelişmeler nelerdir?* <https://www.sabah.com.tr>.
- Şevvâf, K. E. (1997). *Dîvânu'l-Esâîr*, Sumer ve Akkâd ve Âşûr el-Kitâbu's Sâniye'l-Âlihe ve'l-Beşer.
- Timurtaş, A. (2015). Bir Şehir Mersiyesi Örneği: Ebu'l-Bekâ er-Rundi'nin Endülüs Mersiyesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi= The Journal of International Social Research*, cilt: VIII, sayı: 36, 217-229.
- Toprak, M. F. (1990). *Endülüs şiirinde mersiye*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yalar, M. (2002). Arap edebiyatında şiir kavramı problemi -mukayeseli ve analitik bir bakış. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, ss. 103-120.
- Yanık, N. H. (2018). Hz. Hamza'ya mersiyeler, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 4, s. 2449-2463.
- Yolcu, Mehmet, (2002), Dil: İşlevi, Çeşitleri ve Anlamları Bağlamında Kavramsal Bir İnceleme, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 4, 67-96.
- Wikipedia. (2018). *Arap yarımadası*. <https://tr.wikipedia.org>.